

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Денисова С.Ф., – на дисертацію Ключик Юлії Валеріївни
«Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

Вивчення поданих Ю. В. Ключик матеріалів дисертації та автореферату, а також ознайомлення з її публікаціями за обраною темою дає підстави стверджувати, що авторкою проведено достатній науковий аналіз теми актуальної в теоретичному та практичному плані, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано висновки й пропозиції, що виносяться на захист.

Можна констатувати, що дисертантка досягнула поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, що висуваються до кандидатських дисертацій означеної наукової спеціальності.

Актуальність теми дослідження. Актуальність роботи відповідає спеціальності наукового пошуку. Україна перебуває на шляху розбудови демократичної держави та формування правових засад громадянського суспільства. Правова система будь-якої держави закріплює життєво важливі для всього суспільства вимоги, у тому числі, щодо захисту і забезпеченню правопорядку у сфері господарської діяльності. Історія розвитку цивілізації свідчить, що практично в усі часи діяльність господарювання була складовою, котра визначала економічну стабільність будь-якої держави.

З урахуванням тієї пильної уваги, яка приділяється законодавчими, судовими та іншими органами влади української держави питанням всебічного захисту суб'єктів господарської діяльності, можна стверджувати про безумовну суспільну небезпеку злочинів, пов'язаних із банкрутством. Адже сучасна часткова криміналізація економіки, корупція, недосконалість законодавства, відсутність дієвого контролю з боку держави за діяльністю суб'єктів господарювання, недостатня профілактична робота правоохоронних органів, реально впливають на стан злочинності взагалі і зростання злочинів у

сфері господарської діяльності, зокрема. Загальновідомо, що економічна злочинність зумовлює негативні зміни в інших видах злочинності, відповідно до її структури, опосередковано, впливаючи на економіку держави, послаблює можливості останньої та інших суспільних інституцій забезпечувати належне функціонування та розвиток системи запобігання злочинам, а також «інвестувати» свої кошти в різноманітні соціальні програми, які, як свідчить досвід іноземних країн, є більш економічно вигідними, ніж каральна політика, за умови, що держава за таких обставин, взагалі, може забезпечити її необхідний рівень функціонування. Таким чином, для досягнення відповідного рівня економічного розвитку будь-яка держава потребує того, щоб стан економічної злочинності зберігався у допустимих межах і відповідав рівновісним умовам функціонування суспільства. Законодавець при створенні норм або при їх вдосконаленні повинен це враховувати, а тому, як справедливо вказує дисертантка, існує нагальна потреба в науковому узагальненні розроблених теоретичних підходів до кримінально-правової оцінки цих злочинів, виокремленні найбільш типових проблем у ході кваліфікації й тлумачення певних категорій і понять, розробці на підставі такого аналізу теоретичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства і практики його застосування.

На початку своєї роботи Ю. В. Ключик стверджує: «Невтішна практика, особливо у 2014–2015 рр., коли в Україні спостерігалось масове банкрутство банків, свідчить про необхідність убезпечення фізичних та юридичних осіб – кредиторів банку від ризиків його банкрутства. Така сама проблема стосується й господарюючих суб'єктів, банкрутство яких негативно впливає на добробут їх кредиторів (ст. 219 КК України)». На жаль, на сьогодні ситуації, пов'язані з доведенням до банкрутства господарюючих суб'єктів, банків, інших фінансових установ, зокрема з метою рейдерського захоплення та здатність держави ефективно протидіяти цим суспільно небезпечним явищам також викликають серйозне занепокоєння. Практично відсутні і механізми захисту прав суб'єктів господарської діяльності, що зумовлює потребу в комплексному науковому дослідженні окресленої проблеми.

Таким чином, вагомість проблем кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з банкрутством, їх актуальність, необхідність і нагальність вирішення, не викликають сумніву у виборі теми дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота Ю. В. Ключик має важливе значення, і в цілому можна констатувати, що вибір теми, об'єкта та предмета дослідження є актуальними і обґрунтованими.

Не можна стверджувати, що обрана Ю. В. Ключик тема є новою, адже сама авторка вказує на те, що до кримінально-правової характеристики злочинів, пов'язаних з банкрутством, та проблем кримінальної відповідальності за них звертались як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Більш того, здобувачка вказує, що на дисертаційному рівні ці питання розглядали Н. М. Ляпунова («Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство», 2001 р.), Б. М. Грек («Кримінально-правова відповідальність за фіктивне банкрутство та доведення до банкрутства», 2005 р.), О. О. Круглова («Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства (аналіз складу злочину)», 2005 р.), О. Г. Фролова («Злочини, пов'язані з банкрутством, в Україні: кримінально-правова характеристика», 2006 р.); Г. Є. Болдарь («Незаконні дії у разі банкрутства: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства», 2007 р.). Проте, вищевказане лише підкреслює своєчасність розв'язання проблем, що знайшли відображення у дисертаційній праці авторки.

Поряд з цим, запропонована дисертаційна робота відрізняється, як вказується, саме комплексністю підходу. До цього питання варто повернутися пізніше, але такий підхід до пізнання кримінально-правових явищ завжди є своєчасним та актуальним. Тим більше, ще раз необхідно підкреслити, що актуальною залишається сама проблематика, до якої звертається авторка.

Результати дослідження Ю. В. Ключик видаються обґрунтованими, оскільки дисертанткою опрацьовані джерела (208 найменувань), присвячених аналізованій проблемі. При цьому авторка не тільки викладає ті чи інші позиції вчених, а й намагається проаналізувати ступінь їх аргументованості та надати власне бачення на підтримку чи заперечення поглядів інших авторів.

Метою праці дисертантка визначає проведення комплексного кримінально-правового дослідження проблем кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України та розробку пропозицій, спрямованих на вдосконалення відповідних кримінально-правових норм, а також практики їх застосування.

Для досягнення зазначеної мети нею поставлено такі *завдання*: дослідити кримінальне законодавство України щодо відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з банкрутством, в історичному аспекті; дослідити злочини, передбачені ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, у системі злочинів у сфері господарської діяльності; проаналізувати об'єкт та предмет злочинів, пов'язаних з банкрутством; надати характеристику об'єктивній стороні злочинів, пов'язаних з банкрутством; визначити потерпілого від злочинів, пов'язаних з банкрутством; дослідити суб'єктивні ознаки злочинів, пов'язаних з банкрутством; виявити особливості розмежування складів злочинів, передбачених ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК

України, з іншими складами злочинів; вказати критерії відмежування складів злочинів, передбачених ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, та адміністративних правопорушень; розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, передбачені ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, та практики його застосування.

Об'єкт і предмет дослідження визначені Ю. В. Ключик, в цілому, відповідають темі роботи, хоча і не є беззаперечними, про що буде вказано окремо. *Об'єктом дослідження* є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з банкрутством. *Предмет дослідження* – кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством.

Застосована автором *методологія* дослідження теми дисертації є традиційною для науки кримінального права. Вона достатньо опрацьована на науковому рівні. Дисертація базується на комплексному, системному підході, характеризується певним рівнем наукових узагальнень.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети й задач, об'єкта та предмета дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої судової практики (усього вивчено й проаналізовано 120 судових рішень за 2015–2019 рр.), статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України (2015–2019 рр.).

Теоретичну основу дисертації становить законодавство України, зокрема, Конституція України, кримінальне, кримінально-процесуальне, цивільне, господарське, Укази Президента України, відомчі нормативні акти, що регулюють діяльність у сфері господарювання, наукові кримінально-правові роботи правознавців.

Зміст і аргументація авторських понять видаються обґрунтованими, хоча, як убачається, окремі питання не позбавлені і певних суперечностей, про що буде зазначено нижче.

Висновки, зроблені в роботі, аргументовані критичним аналізом кримінального законодавства, а також позиціями вчених з відповідного питання і власними узагальненнями дисертантки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Як зазначено авторкою дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних робіт Класичного приватного університету «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина» (державний реєстраційний номер 0110U003958) і «Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0116U008203).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Класичного приватного університету (протокол № 3 від 18 листопада 2015 р.).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, які виносяться на захист. Авторкою обґрунтовано новизну поданої праці, котра полягає у тому, що дисертація є комплексним дослідженням злочинів, пов'язаних з банкрутством, проведеним на підставі запроваджених нововведень, спрямованих на вдосконалення кримінально-правової охорони фінансової та банківської сфер в Україні.

В результаті проведеного дослідження дисертанткою сформульовано низку наукових положень та висновків, що *формулюються вперше, удосконалені та дістали подальшого розвитку*, а саме:

уперше: запропоновано внесення низки змін до ст. 218-1, 219 КК України щодо способу вчинення злочинів, передбачених цими нормами, визначення розміру великої матеріальної шкоди, яка завдається внаслідок доведення суб'єкта господарської діяльності до банкрутства або банку до неплатоспроможності, та розроблено відповідні редакції статей; запропоновано визнавати відносини з приводу власності (право власності) додатковим обов'язковим об'єктом злочинів, передбачених ст. 218-1, 219 КК України, та додатковим факультативним об'єктом злочинів, передбачених ст. 220-1, 220-2 КК України;

удосконалено: визначення юридичної природи злочинів, пов'язаних з банкрутством, і їх місця в системі злочинів у сфері господарської діяльності: встановлено, що злочини, передбачені ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, вчинюються у сфері банкрутства, банківської діяльності та фінансових відносин; розуміння видового об'єкта злочинів, передбачених ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, як суспільних відносин у сфері виконання господарюючими суб'єктами, банками, фінансовими організаціями або фінансовими установами своїх фінансових зобов'язань; тлумачення основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст. 218-1, 220-1 КК України, яким запропоновано вважати суспільні відносини у сфері виконання банком своїх фінансових зобов'язань; розуміння основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 219 КК України, як суспільних відносин у сфері виконання господарюючими суб'єктами своїх фінансових зобов'язань; тлумачення основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України, – суспільні відносини у сфері виконання фінансовими організаціями або фінансовими установами своїх фінансових зобов'язань; визначення потерпілого від вчинення злочинів, передбачених ст. 218-1, 219 КК України, якими доцільно визнавати кредиторів, контролюючі органи, державу, банк чи суб'єкта господарської діяльності, яких унаслідок зазначених у ч. 1 ст. 218-1

та ч. 1 ст. 219 КК України суспільно небезпечних дій було віднесено до категорії неплатоспроможних;розуміння суб'єкта злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України, яким необхідно визнавати громадянина – засновника (учасника) фінансової установи (організації) чи її службову особу, або іншу особу, службовими чи професійними обов'язками якої охоплюється здійснення зазначених у ст. 220-2 дій;редакцію примітки до ст. 218-1 КК України: «2. Терміни «банк», «пов'язана з банком особа» та «кредитор» вживаються у значенні, встановленому Законом України «Про банки і банківську діяльність»;

*дістали подальшого розвитку:*наукова позиція стосовно визначення ознак об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 218-1, 219 КК України, щодо доведення банку або суб'єкта господарської діяльності до неплатоспроможності як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності;обґрунтування визначення предметом злочину «порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності»: завідомо неправдивих відомостей, що вносяться до бази даних про вкладників; завідомо неправдивих відомостей, що вносяться у звітність, яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; бази даних про вкладників (яка зазнає пошкодження або знищення);обґрунтування визначення предметом злочину «фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи» документів бухгалтерського обліку; реєстрів бухгалтерського обліку; документів (у будь-якій формі) щодо звітності фінансової установи;позиція, відповідно до якої злочини, передбачені ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, можуть бути вчинені виключно з прямим умислом.

Винесені авторкою на захист положення, висновки, рекомендації загалом, попри дискусійність окремих з них, є новими або такими, що наділені істотними ознаками новизни. Зокрема, власне бачення шляхів вирішення певних проблем, обґрунтований підхід до їх розв'язання дозволили дисертантці висловити низку пропозицій, що заслуговують на увагу й підтримку.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (208 найменувань) і трьох додатків (5 сторінок). Загальний обсяг дисертації – 218 сторінок, з них основний текст – 193 сторінки.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми у цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, до кінця

нерозробленими в науці та перспективними для дослідження.

Проведене дослідження містить загальні висновки, а також авторкою формулюються пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинної редакції розглянутих статей, практики їх застосування.

І хоча зазначені в дисертаційній праці позиції дисертантки не беззаперечні, а окремі потребують уточнення та подальшої наукової розробки, про що буде вказано надалі, вони мають право на існування й спонукають до дискусії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки і пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з банкрутством;

– *правозастосовній практиці* – як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовної діяльності в частині кримінально-правової кваліфікації злочинів, пов'язаних з банкрутством (довідка про впровадження результатів дослідження в роботу Головного управління ДФС в Запорізькій області № 105 від 07 лютого 2019 р.);

– *науково-дослідній сфері* – як теоретичне підґрунтя для подальших кримінально-правових досліджень злочинів, пов'язаних з банкрутством;

– *навчальному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін кримінально-правового спрямування (довідка про впровадження результатів дослідження в навчальний процес Класичного приватного університету № 115 від 11 лютого 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення дисертації є результатом самостійної роботи Ю. В. Ключик. Результати дисертації пройшли належну *апробацію*. Основні положення проведеного дослідження висвітлено у 10 наукових публікаціях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 4 – матеріали конференцій.

Позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висунути зауваження щодо позицій, які потребують критичної оцінки, уточнення, є спірними або вимагають наведення додаткових аргументів під час захисту та дають можливість вступити в дискусію з авторкою:

1. Предметом дослідження визначена кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством, а саме: ст. 218-1 «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 219 «Доведення до банкрутства», ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності» та ст. 220-2 «Фальсифікація фінансових документів та

звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи».

Нагадаю, що структура основного змісту роботи складається з трьох розділів, що включають вісім підрозділів, а її основний текст – 193 стор. Загалом, не заперечуючи проти обраного авторського підходу, вважаю, що здійснити аналіз нових, малодосліджених складів злочинів, а тим більше надати їм повноцінну кримінально-правову характеристику, в межах однієї дисертаційної праці, майже неможливо. За таких умов, кожен автор ризикує частину питань залишити поза увагою, що спостерігається і у роботі Ю. В. Ключик (не вказано, чому саме ці склади злочинів було розглянуто, яка їх системність, що об'єднує, які гіпотези були висунуті автором в ході дослідження і чи спростовані вони або підтверджені, на що була звернута увага при вивченні кримінальних проваджень тощо).

Зрозуміло, що обсяг матеріалу є занадто великим для однієї дисертаційної праці.

Як вбачається, авторці треба було б або обрати для аналізу складу злочину одну з норм, або вказати питання, що виносяться у якості постановочних і будуть враховані у подальшій роботі, скажімо, при написанні монографії.

2. Як відмічалось, на підтримку заслуговує обрана дисертанткою методологічна база дослідження. Як правильно відзначає авторка, методи дослідження базуються на положеннях діалектики. Зокрема, Ю. В. Ключик вказує «Діалектичний метод застосовано в усіх підрозділах дисертації» (с. 3 автореф., с. 14 дис.). На мою думку, доцільно було б уточнити яку ж саме діалектику авторка поклала в основу свого дослідження, матеріалістичну чи ідеалістичну, бо вони є взаємовиключними у низці принципових положень. Про необхідність такого визначення у дослідженнях науковців вже неодноразово наголошували, зокрема, В. Д. Гончаренко, В. О. Навроцький, О. Н. Ярмиш та інші.

3. У деяких випадках авторка занадто вільно поводить з усталеною кримінально-правовою термінологією та відходить від загальновизнаного порядку розгляду проблем, пов'язаних із кримінальною відповідальністю. Наведу лише два приклади, що ілюструють вказане зауваження.

1) назва поданої роботи задекларована як «Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством». Однак, існує усталена *кримінально-правова термінологія*, запропонована (М.С. Таганцев) й розвинута класиками кримінального права (М.І. Бажанов, М.Й. Коржанський, М.І. Панов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та ін.), що стосується визначення тих чи інших понять і термінів. Стосовно господарських (економічних) злочинів

прийнятним є формулювання «у сфері господарської діяльності».

Працівники податкової, фіскальної служб іноді припускаються граматичної та логічної помилки й застосовують неприйнятні для кримінального права звороти, наприклад «Про особливості супроводження справ, пов'язаних з банкрутством платників податків» тощо. «Пов'язані» – це дієприкметник, котрий поєднує в собі певні граматичні ознаки як дієслова, так і прикметника, а тому вживається як «пов'язані з виконанням»; «пов'язані з ідеєю», «пов'язані з боржником»; «дії, пов'язані із здійсненням такою особою підприємницької діяльності» тощо.

Відповідно, до злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст.ст. 218-1, 219, ст. 220-1, 220-2 не бажано застосовувати термін «пов'язані», а врахувати думки фахівців. Зокрема, В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця вказують «у сфері банкрутства»; О.О. Дудоров – «проти прав кредиторів та у сфері банкрутства»; Є.Л. Стрельцов – «у галузі банкрутства».

2) підрозділ 2.3. «Потерпілий від злочинів, пов'язаних з банкрутством» (с. 106-112 дис.) знаходиться у розділі 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, пов'язаних з банкрутством». Проте, існує усталений порядок розгляду складу злочину, за яким характеристика потерпілої особи є частиною підрозділу, де розглядається об'єкт, предмет злочинів і потерпіла особа. Такий підхід не притаманний, скажімо, кримінологічній науці, де особа злочинця та жертва злочину розглядаються самостійно. Логіку дисертантки можна було б зрозуміти, якби вона у окремому підрозділі сформулювала певні «нововведення» чи пропозиції. Натомість, цілих 5 сторінок з 6 (с. 106-111) присвячені загальному уявленню науковців про потерпілу особу. Лише на одній сторінці мова йде про потерпілих від злочинів за ст. 218-1 КК та ст. 219 КК. Виникає питання, а чи є потерпілі від злочинів, передбачених ст.ст. 220-1, 220-2 КК і якщо так, то чому на це не звернута увага дисертантки.

4. Зауваження щодо загального розуміння об'єкту злочину та родового, видового й безпосереднього об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності.

Дисертантка цілком правильно присвятила окремий підрозділ висвітленню розуміння об'єкта та предмета злочинів, пов'язаних з банкрутством (с. 57-86 дис.). Треба вказати, що до цього часу вчення про об'єкт злочину викликає жваві дискусії науковців, що частково продемонстровано в роботі: згадуються прізвища вчених, висвітлюються їх позиції тощо. На основі наведених роздумів та тверджень науковців, авторка намагається сформулювати власне бачення об'єкту як загального, так і родового, видового, безпосереднього. Як вбачається, «заплутавшись» у існуючих теоріях, не надаючи власним пропозиціям вагомих аргументів,

дисертантка не змогла переконливо визначитись із цим питанням. На підтримку такої позиції наведу кілька аргументів:

- дисертантка вказує: «Аналізуючи наведені вище теорії, ми доходимо висновку, що найбільш прийнятною думкою була б та, відповідно до якої *об'єкт злочину – це соціальні цінності та блага*, як складова охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин, яким злочином завдається реальна шкода чи створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди» (с. 65 дис.). А далі: «Отже, можна дійти висновку, що *господарські злочини посягають насупільні відносини*, які виникають у процесі реалізації господарської (підприємницької) діяльності щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції або благ, надання послуг та виконання робіт» (с. 68 дис.);

- далі, на с. 72 дис. вказується, що *родовим* об'єктом злочинів, пов'язаних з банкрутством «є *сукупність відносин*, які складаються у сфері господарської діяльності, тобто таких, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, виконання робіт та надання послуг (зокрема і фінансових)». Видовим об'єктом є *суспільні відносини* у сфері виконання господарюючими суб'єктами, банками, фінансовими організаціями або фінансовими установами своїх фінансових зобов'язань (с. 81 дис.). Безпосередній об'єкт злочинів, пов'язаних з банкрутством, визначається «як *відносини у різних сферах діяльності* господарюючих суб'єктів (банків, фінансових установ чи організацій), і як певні блага (зокрема – власність)» (с. 75 дис.);

- підсумовуючи викладене авторка вказує: «Отже, ми визначаємо *об'єкт злочину як соціальні цінності та блага*, як складова охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин, яким злочином завдається реальна шкода чи створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди. Тож на наш погляд, найбільш прийнятною є позиція, відповідно до якої безпосереднім об'єктом досліджуваних злочинів є *суспільні відносини* у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності (банками, фінансовими установами чи організаціями) своїх фінансових зобов'язань, особливо враховуючи, що злочини, передбачені статтями 218-1 та 219 КК України як наслідок злочину передбачають спричинення великої матеріальної шкоди державі чи кредитору» (с. 80 дис.).

Можна й далі аналізувати текст поданої праці, проте, бажано було б визначитись з питанням і конкретизувати, як і яким чином визначає авторка загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкт злочинів, котрі вона піддає аналізу. Особливо необхідно акцентувати відповідь на відношенні до об'єкту злочину як «суспільних відносин» та/чи/або як «соціальних цінностей та блага».

5. Здобувачка, крім об'єкту злочину, приділяє увагу іншим ознакам складів злочину, зокрема, розглядається об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона та суб'єкт складу злочину. З приводу цього необхідно вказати на питання, котрі викликають заперечення або дають поштовх до дискусії:

На ст. 87-100 дис. (13 стор.) аналізується об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст.ст. 218-1 та 219 КК, у тому числі надається їх розмежування зі ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» – в залежності від правового статусу банку та посади, яку обіймає винна особа, ст. 367 КК України «Службова недбалість» (хоча в роботі є окремий розділ, присвячений таким питанням). Зміст об'єктивної сторони ст. 220-1 КК розміщено лише на 3-х сторінках, а ст. 220-2 КК – на 1 сторінці.

Умисно торкаюся лише формальної сторони, оскільки ще раз необхідно підкреслити про складність й майже неможливість повноцінно висвітлити в одній дисертаційній праці об'єктивну сторону чотирьох досліджуваних статей, надати їх достатню кримінально-правову характеристику, вказати факультативні ознаки об'єктивної сторони тощо.

Так само можна говорити про аналіз суб'єкту та суб'єктивної сторони розглядуваних злочинів (с. 113-129 дис.). Наприклад, відомо, що злочини з формальним складом (переважна більшість складів, що аналізує дисертантка) вчиняються тільки з прямим умислом (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає його вчинити). Непрямий умисел можливий у матеріальних складах. Саме тому, доцільно показати, у чому полягає новизна встановлення суб'єктивної сторони за ст.ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України.

На мою думку, не зовсім доречно говорити про злочини у сфері банкрутства, а наводити приклади корисливих та хуліганських мотивів, як самостійних кваліфікуючих ознак у пп. 6, 7 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 297 КК України. Також корисливий мотив вказується як кваліфікуюча ознака у ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 258-5, ч. 2 ст. 317, ч. 2 ст. 330. Прийнятним і правильним є акцент на мету злочину, але недоречним є приклади, зокрема, «мета злочину також може впливати на посилення відповідальності винного. Наприклад у п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України передбачено кваліфікуючу ознаку умисного вбивства, як з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, в ч. 2 ст. 121 КК України кваліфікуючою ознакою є мета залякування потерпілого тощо» (с. 114 дис.).

Останній обов'язкий елемент складу злочину – суб'єкт, розглядається без врахування новітніх тенденцій. На жаль, не враховано дискусійні питання

щодо юридичної особи як суб'єкту злочину, не запропоновано нового бачення відповідальності спеціального суб'єкту. В самій роботі авторка надає витяги з Цивільного та Господарського кодексів і, на мою думку, саме це дало б їй змогу показати свою обізнаність із вказаних питань.

Бажано, щоб дисертантка пояснила, чому вона не включає до своїх наукових пошуків згадані вище питання.

6. Розділ 3 «Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних з банкрутством, та напрями вдосконалення норм про відповідальність за них» містить два підрозділи, а саме 3.1 «Відмежування злочинів, передбачених статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень» та 3.2. «Вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством».

Авторка наводить цікаву низку висловлювань науковців, подекуди називає слушні пропозиції, але не завжди відстоює свою позицію та вступає у наукову дискусію з фахівцями. На мою думку, саме у цій частині можна було б використати існуючу емпіричну базу, яку як зазначено в роботі, становлять матеріали опублікованої судової практики (усього вивчено й проаналізовано 120 судових рішень за 2015–2019 рр.), статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України (2015–2019 рр.). За якими статтями ці 120 судових рішень? Які конкретно статистичні дані використовувались і для чого? Чи правильно були кваліфіковані дії і чи не вбачається помилок у вироках суду? Чи були вивчені адміністративні протоколи? Чому не було хоча б часткового опитування слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та ін. із розглядуваних проблем?

Звертаю увагу на те, що перш ніж говорити про відмежування злочинів, передбачених статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень, доцільно було б пояснити які злочини й правопорушення і чому саме вони взяті до уваги. Наприклад, дисертантка проводить порівняльний аналіз злочинів, передбачених ст. 218-1, 219 КК України, і злочинів ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК) та шахрайства (ст. 190 КК). А чому не враховано, скажімо, особливості ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами»?

У розділі 3 згадуються декілька країн, зокрема, Латвія, Німеччина, США та ін. Дійсно, у даному контексті очевидно є перспектива переймання прогресивного зарубіжного досвіду, при цьому, врахувавши українські традиції кримінально-правового регулювання. Проте, причому тільки окремі країни згадуються здобувачкою? Чому обрані лише вони? Такий підхід демонструє скоріше безсистемність у тих їх частинах, які стосується означеної проблеми.

Оскільки підрозділ 3.2 має назву «Вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством», можливо доцільно було б навести відповідні зміни до положень постанови Пленуму Верховного Суду України, надати методичні рекомендації для правоохоронних органів щодо особливостей розслідування цієї категорії злочинів. Бажано розробити та запропонувати пропозиції щодо змісту диспозицій та санкцій ст.ст. 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України тощо.

Ознайомлення із запропонованими пропозиціями, а саме, новою редакцією ч. 1 ст. 218-1 та ч. 1 ст. 219 КК України, а також внесення змін до примітки ст. 218-1 КК України потребує додаткових пояснень, зокрема, чи справді це доцільно, та чи не йде мова просто про юридико-технічне удосконалення кримінально-правової норми? Більш того, у запропонованих пропозиціях наведені санкції, проте саме ці питання в роботі не розглядалось, а тому не підкріплені глибоким аналізом санкції статей виглядають умоглядно.

Як вбачається, в подальшому вищевказаним питанням необхідно приділити окрему увагу.

7. Як зазначалося раніше, кожен автор має право висвітлювати ту чи іншу частину роботи за власним розсудом та надавати їй пріоритетного значення, проте робота Ю. В. Ключик, як вбачається, переобтяжена загальними питаннями, що виходять за рамки об'єкту і предмету дослідження і мають, так би мовити, узагальнюючий чи уточнюючий характер.

Звісно, що дисертантка таким чином хотіла покращити зміст роботи, показати свою обізнаність з питань теорії права взагалі та кримінального права, зокрема. Разом з тим, варто було б приділити увагу тим питанням, які потребують окремих ґрунтовних пояснень і до цього часу є дискусійними, тим більше, що тема роботи заявлена «кримінальна відповідальність», а не «аналіз складів злочинів».

Відтак, окремі положення дисертаційної праці викладені тезово, без належної аргументації відповідних положень та обґрунтування висновків, а частина залишилася нерозглянутою. Зокрема, не розглядалися питання множинності, співучасті, стадій вчинення цих злочинів. Поза увагою дисертантки залишились питання про кримінальну відповідальність, санкції, покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Висловлені зауваження стосуються переважно дискусійних питань роботи, або окремих недостатньо чітких формулювань, або ж тих загальнотеоретичних проблем, які не були спеціальним предметом дослідження.

Автореферат дисертації Ю. В. Ключик ідентичний за змістом основним положенням роботи.

Загальний висновок по дисертації. Оцінюючи роботу в цілому, констатуємо, що її позитивні моменти переважають висловлені критичні зауваження.

Робота є кваліфікаційною науковою працею, виконаною автором особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить науково обґрунтовані теоретичні результати й наукові положення.

На підставі викладеного вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, робота Ключик Юлії Валеріївни «Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

Професор кафедри кримінального права та криминології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор



С. Ф. Денисов

